

A Szeged-monográfia műhelyében

A felszabadulást követő évtizedek

Alig több mint egy hónapja napvilágot látott a Szeged története című monográfiásorozat első kötete, mely a kezdetektől a török kiűzéséig kíséri nyomon a város történelmét. A munka nagyságára jellemző, hogy az utolsó befejező kötet munkálatai még nem zárultak le. Így a kötet szerkesztő, dr. Fehér István tanszékvezető főiskolai tanár a műhelymunka gondjairól is szólni tud. Többször megírtuk már, hogy a tudományos igényű, monografikus feldolgozás periodizációját történelmi sorsfordulók határozzák meg. A zárókötet is ilyen dátummal, 1944. október 11-ével, Szeged felszabadulásának napjával indul, és nyomon kíséri az elmúlt évtizedek gazdasági, társadalmi, politikai, közigazgatási, kulturális, szociális fejlődésének általános jellemzőit, eredményeit és problémáit, egészen 1975-ig.

— Az első kérdés szinte önmagától kínálkozik, miért éppen 1975 a monográfiásorozat befejező dátuma?

— Az előmunkálatok során a záró korszakhatár megállapításában vita folyt. Több érv hangzott el az 1980-as dátum, még több az 1975-ös mellett. Végül is ez utóbbit fogadta el a szerkesztő bizottság. Ennek több praktikus oka is van: 1975-ig minden fontos forrás dokumentálható, tudományos igényű lezárható és a tendenciák fölvezethetők. Ráadásul a levéltárakba és archívumokba a különböző iratok és dokumentumok tíz évvel születésük után kerülnek. Ezen túl az is fontos szempont, hogy megfelelő történelmi távlat, rálátás hitelesítse munkánkat, hogy megalapozottan és tárgyilagosan dokumentálhassuk a szocialista fejlődés menetét, mozgástörvényeit. Valamennyi szerzőtől ez rendkívül körültekintést igényel. Szükségszerűnek éreztük, hogy az előző, negyedik kötet szerkesztőivel és munkatársaival kapcsolatunk folyamatos és állandó legyen, így biztosítható a monográfia történelmi és elvi folytonossága. Különös szempont, hogy kötetünk szereplői jó részt ma is közöttünk élnek. Számolnunk kell az eseményeket átélő, abban aktívan résztvevő emberek véleményére. Így nemcsak megkérdeztük őket, nemcsak visszaemlékezéseikre alapoztunk, de a szerkesztőség által szervezett kerekasztal-beszélgetéseken, vitákon sok hasznos véleményt, tanácsot, javaslatot is kaptunk.

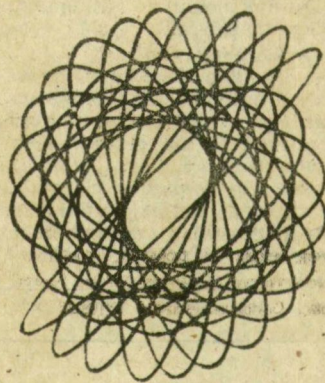
— A több éves kutató, elemző és feldolgozó munka során, melyek voltak a legnehezebben feltörhető diók, a legbonyolultabb problémák?

— Mindenekelőtt szembe kellett nézni azzal a ténnyel, hogy a felszabadulás utáni történelmünknek még nincs országosan átfogó, komplex tudományos látelése. Vannak ugyan az elmúlt harminc esztendő óta a gazdaságtörténeti, kultúrpolitikai, politikátörténeti, vagy a földreformmal és a mezőgazdaság szocialista átszervezésével foglalkozó jelentős tanulmányok, de a történelem minden ágát és részterületét összefüggéseiben vizsgáló munka nincs. Leghiányosabb az 1948–56 közötti időszak. Így tehát nekünk nemcsak a helytörténet komplex egységét kell feltárni és feldolgozni, hanem bekapcsolva azt az országos áramlatokba, az egész magyarországi szocializmus tendenciáit is fel kell mutatni. Problémáink között szerepelt, hogy az 1950–52-es közigazgatási átszervezések nyomán megváltoztak a régi határok. S bár mi elsősorban Szegedről szólnunk, a város története nem választható el a megye, illetve a táj történetétől. Szeged a felszabadulás előtt is, és ma is gazdasági kereskedelmi, kulturális és részben közigazgatási központ, hangsúly az or-

szágban is jelentős. Bonvolította ezt a képet a város körüli bolygóközségek 1973-ban történt csatlakozása, amely nagyon sok statisztikai mutatót módosított, s akkor még nem is szoltunk a megyehatár mozgásáról. Végül is úgy döntöttünk, hogy a kötetben a jelenlegi megye területét vesszük alapul. Egy újabb nehézség, hogy, időközben megtörtént a mezőgazdaság területmértékének váltása, a holdról áttértek a hektárra, így aztán minden adatot, és tényt át kellett számolni: az ipari decentralizálás és trösztösítés időszakában a szegedi telephelyű üzemek központja jórészt másutt döntő többségében a fővárosban volt, így tevékenységük bemutatása, az adatok fölbontása sok utánajárást igényelt és soroltatám.

— Milyen módszerrel dolgoztak föl a felszabadulást követő három évtized szegedi történelmét?

— Tízennégy kutató — zömmel szegediek — vesz részt a munkálatokban, bár azt is el

kell mondani, hogy nagyon sok, pótolhatatlan segítséget kaptunk az előtanulmányok szerzőitől és a külső munkatársaktól. Eredeti tervünkhöz képest kicsit későbbben vagyunk — elköltözés, betegeskedés, visszalépés hátráltatta a folyamatos munkát, több témakör cserélt gazdát. Sokat vitatkoztunk, hogy miként álljon össze az ötödik kötet szerkezete. Végül is rövid bevezető után hat fejezetben tárgyaljuk harminc év megannyi részterületét. Sokat vitatkoztunk az egyes témakörök bemutatási módszeréről. Még az előző kötetek jórészt kronológiai-lag követték az eseményeket — bár a negyedik kötet egy rövid korszak komplex bemutatása —, a mi szerzői kollektívánk a szocialista forradalom Szegeden végbemenő folyamatait és hatásait — alap- és felépítmény viszonyát — kombinatív módon ábrázolja. Egy-egy nagy témán belül követjük a kronológiai sorrendet, az országosan elfogadott szakaszolást. (1944–48, 1948–62, 1962–75). E módszer előnye, hogy jól elkülöníthető a különböző korszakok és területek, globálisan és komplexen tárgyalha-

tó egy-egy korszak gazdasági, politikai, kulturális fejlődése. Nehézsége viszont, hogy az olvasónak kell szintetizálnia. Ehhez nyilván segítséget a bevezető és az összefoglaló. Az első témakör a politikai élet és a közigazgatás három évtizedes története. A kezdeti évekről tudjuk, hogy átmenetileg kiemelkedő szerepet töltött be Szeged az ország életében (az MKP legális újjászülése, a Magyarországi Függetlenségi Front megalakulása, stb.). Szólunk a pártok és tömegszervezetek újjászervezéséről, a választási küzdelmekről, a baloldali erők összefogásáról, s a fejezet első része a két munkáspárt helyi szervezeteinek egyesülésével fejeződik be. A második rész 1948 és 75 közötti időszakot tárgyalva nyomon követi a legfontosabb politikai eseményeket, közigazgatási változásokat. A harmadik fejezet az ipari fejlődés és a kereskedelmi hálózat ráöntvénye. Az újjáépítés éppúgy helyet kapott a tanulmányokban, mint az államosítások problematikája, a szocialista iparosítási politika megannyi lépése, az új gazdaságirányítási rendszer, és a szegedi iparszerkezet kialakulása és fejlődése, az idegenforgalom. A harmadik nagy fejezet a mezőgazdaság szocialista fejlődését vizsgálva elsősorban a földreform eseményeit dokumentálja, majd a termelőszövetkezetek megalakulásának időszakával foglalkozik, míg végül a szocialista mezőgazdaság fejlődését követi nyomon. A negyedik rész a város népességének változásait vizsgálja, az ötödik a városfejlesztés, kommunális ellátottság és egészségügyi hálózat fejlődését rajzolja meg, míg a hatodik fejezetben tárgyaljuk a közoktatás, a tudományos kutatás, a művelődés, a művészeti és sportélet harmincéves fejlődését.

— A kötet szerkesztő mivel jellemezne elsősorban Szeged történelmét ezt a legutolsó harminc évt?

— Ezt a jellemző mutatót én a fejlődési dinamizmusban határozom meg. A fejlődés ütemének minőségét meghatározó tényezők alapján ugyanis megrajzolhatók azok a grafikonok, amelyekben ábrázolható a fejlődés dinamizmusa. Ez nem spekulatív módszer, hanem hűen tükrözi a vizsgált fejlődési szakasz meghatározása annak csomópontjait, az itt élő lakosság életmódjának „görbéjét”. A felszabadulás után egészen 1957-ig kimutatható egyes területeken az előrehaladás, az ütem azonban nincs arányban a lehetőségekkel és szükségletekkel. Ennek objektív okai között említem a relatív mezőgazdasági többségű népességet; a nehézipar primér szerepe idején Szeged hátrányos helyzetét; a közigazgatási rendezés során beállt népesség-struktúráváltást; az infrastruktúra hiányosságait. A szubjektív tényezők között nem hallgatható el a város szektás megítélése, a „szegedi gondolat” bélyege, befolyásolta a városról kialakított véleményt, hogy az 1947-es országgyűlési választások során a Magyar Függetlenségi Párt 52,1 százalékot, az MKP az országos átlag alatti 15,6 százalékot szerzett; s az is sötétítette a képet, hogy a Jugoszláviával megromló viszony negatívumot hozott Szeged fejlődésére, 1957 után, de inkább a 30-as években felülvizsgálták ezt a hibás politikát és a 60-as évektől equenletesebb a fejlődés. De például hiába hoznak 1960-ban kormányhatározatot a vidék iparosításáról, a végrehajtás éveket késett. A felszabadulás előtti viszonyok örökségének felszámolása (lakáshiány, kommunális elmaradottság, stb.) radikális intézkedések születtek, melyeknek azonban sok hátulütője is érezhető. Mindenesetre dinamikus a fejlődési ütem, emelkedő — bár nem gondok nélküli — az itt élő emberek életfeltételeinek grafikonja. Ez pedig a városhistoria mindenki számára érzékelhető és ellenőrizhető jelene.

TANDI LAJOS

FRITZ MIHÁLY ÉRMEI

Brozból Brassói

Magyar vasutas volt Tito testvérbátyja

Még úgy 1950 körül hallottam a szülőfalumban, Kóházán, hogy Tito testvérbátyja itt élt Magyarországon, valahol Sopron környékén. Ennél többet senki sem tudott, vagy ha tudott is, abban az időben jobbnak vélte hallgatni róla. Nagyon sok év telt el addig, amíg eredeti okmányra bukkantam. Ezek segítségével fény derült egy hosszú, viszontagságos életútra.

Martin Broz 1884. január 9-én született a horvátországi Kumrovec faluban, a mai Jugoszlávia területén. Családjuk nagyon népes volt, és igen nagy viszontagságok közepette éltek. Még csak alig 16 éves, amikor egy hasonló korú társával elindultak hazulról, hogy Amerikába kivándorolva próbáljanak szerencsét.

Így jutottak el Bécsig. Utitársát egy odahaza történt családi tragédia visszafordította. A fiatal Martin egyedül maradt. Hogy a kivándorláshoz szükséges útiköltséget előteremtse, munkát keresett és talált Bécs-Déli-pályaudvaron.

1900 áprilisában, távol szülőfalujától, így kezdte nehéz munkáséletét ez a fiatal, szorgalmas, horvát nemzetiségű gyerekember, aki gyorsan még is tanult németül. 1904 szeptemberében, szolgálati érdekből Wienerneustadt (Bécsújhely) állomásra helyezték át, majd a későbbiek folyamán Lajtaszentmiklósrá. Mint vasúti munkás, néha ellátogatott Kumrovecbe, a szülőfalujába is.

Lassan felnőttek fiatalabb testvérei. Egyedül a nála 8 évvel fiatalabb Josip nevű testvérel nem találkozott, mert időközben ő is szerencsét próbálni indult, előbb Csehországba, majd később Németországba. Így már hosszú évek óta nem tudtak semmit egymásról.

1903-ban, Bécsújhely állomáson, megszólitotta egy alacsony, erős testalkatú fiatalember, és arról érdeklődött, nem ismeri-e Martin Brozt, mivelhogy őt is Broznak hívják. A testvérek egymás nyakába borultak. Most már együtt indultak Lajtaszentmiklósrá. Josip hazatérőben volt Németországból. Csak azért szakította meg az útját, hogy megkeresse a testvérét, és megtudja, hogy megy élete sora. Martin magánál tartotta Josipot, és ismeretsége révén, munkát talált számára a Baimer-gyárban, Bécsújhelyen. Josip itt dolgozott egészen addig, amíg csak be nem kellett vonulnia katonának. Martin pár év múlva — az I. világháború idején — olyan értesítést kapott, hogy testvére eltűnt a galíciai fronton.

Martin megnősült, de a boldogsága nem sokáig tartott. Az 1918-as nagy spanyolnáthajárvány az ő családját sem kímélte. Egyetlen hét leforgása alatt eltemette anyósát, feleségét és egyik fiát. Három kicsiny gyermekkel maradt özvegyen: Ferencel, Máriaival és Jozsóval. A fiatal vasutas már az öngyilkosság gondolatával foglalkozott. Az ismerősök segítettek, és kerestek a gyermekei mellé egy fiatal nőt, hogy gondját viselje a gyermekeknek és vezesse a háztartást. Ezt meg is találták, egy fiatal csepregi lány személyében, aki olyan odaadással és szeretettel foglalkozott a gyermekekkel, hogy Martin Broz megszerette és feleségül vette.

1921-ben, amikor megalapították Magyarországi új határait, a család Sopronba költözött. Ekkor Martin Broz már vonatkísérő volt. Bánfalván, Soprontól 2 kilométerre vettek egy kis házat. Itt nevelték fel az újra négy főre szaporodott gyermekeiket.

Ismerőseinek és barátainak mindig azt emlegette, hogy Sopron és annak környéke a szeretett szülőföldjére emlékezteti, ezért szereti annyira ezt a vidéket. Nagyon szorgalmas vasutas volt. A soproni iskolában magánúton elvégezte a 4 polgárit, és ezáltal magasabb beosztást kapott. 1937-ben, az erőszakos magyarosítás idején, mint állami alkalmazottnak, neki is magyar hangzású nevet kellett választania. Így lett Martin Brozból Brassói Márton.

Édesanyja halála után megszakadt az összeköttetés a szülőfalujával és a testvéreivel is. Brassói Márton pedig Sopron Déli-pályaudvar létszámában teljesített szolgálatot, egészen a nyugdíjazásáig. Itt nagyon jól tudta hasznosítani horvát és német nyelvtudását is. Mint kalauz, a Wienerneustadt–Sopron–Nagykanizsa vonalon teljesített szolgálatot. A II. világháború előtt még Eszéken is megfordult szolgálati utazásai során. Ezt lehetővé tette számára a magyar hangzású Brassói név.

1938. március 13-án Wienerneustadt állomáson tartózkodott, és látta a német csapatok kegyetlenkedéseit. Ottani barátaitól és ismerőseitől rengeteg értesülést szerzett. Többek között azt, hogy a németek Magyarországra megszállására is készülődnek. Ezt nyíltan hangoztatták. Szolgálati előjárói arra figyelmeztették, hogy erről jó lesz hallgatnia, és nagyon vigyázzon magára. Hogy értesülései helyesnek bizonyultak, igazolja az, hogy a magyar határ mentén nagy német csapatösszevonások voltak, és a megszállásra — igaz, csak 1944-ben, de — sor került.

Brassói Mártonnak a II. világháború idején már nagyon nehezeze esett a szolgálat, és lassan közeledett a nyugdíjazásának ideje is. A háború idején, Sopron bombázásakor, legkisebb fia is áldozatul esett a bombatámadásnak.

A felszabadulás után tolmácsként tevékenykedett, mert a horvát nyelvismerete lehetővé tette az oroszokkal való kommunikációt. Ebben az időben egy jugoszláv tiszt utazott Sopronon át, Bécsbe. Brassói Márton a vele való beszélgetés folyamán megtudta, hogy a tiszt neki földije, mivel a szomszéd faluból származik. Ettől a tiszttől tudta meg, hogy a partizánok vezére, Tito, az ő elveszettnek hitt testvére — Josip Broz.

Ezt az értesülést nagy örömmel mesélte el a családjának. A gyerekei arra ösztönözték, hogy írjon az öccsének. Ezt meg is tette. Ez a levél el is jutott Tito titkáráig, aki, mikor meglátta, hogy a feladó Martin Broz, személyesen kézbesítette a levelet. Tito rögtön a haditérkép fölé hajolt, majd táviratban kérte Vorosilov marsallt: tegye lehetővé testvére családjának a megtalálását. Így Martin Broz (most már Brassói Márton) rövidesen elutazott Jugoszláviába, Titóhoz.

Brassói Márton nem élt vissza ezzel a kapcsolattal. Megmaradt továbbra is egyszerű vasutasnak, és 1945 decemberében mint főkalauz vonult nyugdíjba.

De még nehéz évek vártak rá. Volt idő, amikor detektívek ólálkodtak a háza körül, és minden mozdulatát figyelték. A gyermekei közben már felnőttek, és elhagyták a szülői házat.

Elete 1964-ben ért véget, Sopron mellett, a bánfalvi temetőben alussza örök álmát.

AGNJICA SZ. LANKOVICS

(A Narodne novine című szerb-horvát hetilapból fordította: Berkes Ákos.)

LAPIS ANDRÁS MUNKÁJA